

Divadlo Jozefa Gregora Tajovského - Zvolen

Pedagogický sprievodca k inscenácii *Hauerland*

Metodické listy pre stredné školy – dejepis, občianska náuka

Anotácia

Metodické listy k inscenácii **Hauerland** vznikli ako podpora pre učiteľov stredných škôl pri práci s témami národnostného spolužitia, druhej svetovej vojny, historickej pamäte, ľudských práv, kolektívnej a individuálnej zodpovednosti a kultúrnej identity.

Inscenácia *Hauerland* vychádza z osudov karpatských Nemcov žijúcich na rovnomennom území na strednom Slovensku s významnými centrami v okolí Kremnice, Nitrianskeho Pravna a Handlovej. Fiktívny príbeh inšpirovaný skutočnými osobami, udalosťami, autentickými spomienkami a dobovými prameňmi sleduje obyvateľov národnostne zmiešanej komunity od roku 1933 cez druhú svetovú vojnu po povojnové vysídľovanie nemeckého obyvateľstva.

Inscenácia ukazuje dejiny nie ako sled politických rozhodnutí a vojenských udalostí, ale ako proces, ktorý postupne vstupuje do každodenného života a zároveň odmieta jednoduché rozdelenie národov na „dobré“ a „zlé“. Sused, obchodník, priateľ či partner môže prestať byť vnímaný ako konkrétny človek a začína byť posudzovaný ako „ten druhý“.

Medzi príslušníkmi jednotlivých komunít nachádzame ľudí, ktorí podporujú násilie a diskrimináciu, ľudí, ktorí im odporujú, aj ľudí, ktorí sa prispôbujú alebo sa predovšetkým snažia prežiť. Národnosť sama osebe neurčuje charakter ani morálny postoj človeka.

Cieľom metodických listov je pomôcť študentom:

- porozumieť historickému kontextu života karpatských Nemcov na Slovensku a prepájať lokálne dejiny s európskymi historickými procesmi,
- pracovať s autentickými historickými prameňmi a rozlišovať medzi faktom, spomienkou a umeleckou interpretáciou,
- rozlišovať medzi zodpovednosťou jednotlivca a zodpovednosťou pripisovanou celej skupine a sledovať príčiny a dôsledky radikalizácie spoločnosti,
- uvažovať o právnom štáte, ľudských právach, právach menšín a diskriminácii,
- vnímať divadlo ako priestor historickej pamäte a spoločenskej diskusie.

Metodické listy sú rozdelené podľa predmetov:

Dejepis – historické pozadie nemeckého osídlenia stredného Slovenska, národnostné vzťahy, nástup nacizmu, Slovenský štát, holokaust, SNP, násilie voči civilnému obyvateľstvu a povojnové opatrenia voči karpatským Nemcom.

Občianska náuka – identita, sociálne skupiny, stereotyp a predsudok, diskriminácia, právny štát, ľudské práva, práva menšín, individuálna zodpovednosť a problém kolektívnej viny.

Oba metodické listy smerujú k spoločnému cieľu: rozvíjať schopnosť študentov vnímať dejiny ako výsledok konkrétnych rozhodnutí ľudí a pochopiť, že demokracia, ľudské práva a pokojné spolužitie rôznych komunít nie sú samozrejmosťou.

METODICKÝ LIST – DEJEPIS

Odporúčané využitie: pred návštevou predstavenia Hauerland

Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť

Predmet: Dejepis

Tematické súvislosti:

- multietnický charakter Uhorska a stredoveká kolonizácia,
- Československo v medzivojnovom období,
- druhá svetová vojna a Slovenský štát 1939 – 1945,
- holokaust,
- protifašistický odboj a SNP,
- povojnové Československo,
- nútené migrácie a dôsledky druhej svetovej vojny.

Rozvíjané kompetencie:

- určovať príčiny a dôsledky historických udalostí,
- prepájať lokálne, národné a európske dejiny,
- pracovať s historickým prameňom a formulovať úsudok na základe argumentov,
- rozlišovať medzi faktom a interpretáciou,
- porovnávať rôzne perspektívy historickej udalosti,

Téma

Karpatskí Nemci na strednom Slovensku: ako „veľké dejiny“ menia život malej komunity

Cieľ hodiny

Priblížiť študentom dejiny karpatských Nemcov na Slovensku a historické udalosti, ktoré zásadne ovplyvnili ich spolužitie so slovenským a židovským obyvateľstvom.

Pochopiť obdobie rokov 1933 – 1948 ako proces, počas ktorého sa ideológia, propaganda a vojnový konflikt postupne prenášajú do každodenných medziľudských vzťahov.

1. Kto boli karpatskí Nemci?

Nemecky hovoriace obyvateľstvo sa na území dnešného Slovenska usádzalo vo viacerých kolonizačných vlnách už od stredoveku.

Prisťahovalci prinášali skúsenosti s baníctvom, remeslami, obchodom a mestským životom. Počas stáročí sa stali prirodzenou súčasťou mnohonárodnostného prostredia Uhorska a neskôr Československa.

Nemecké názvy niektorých obcí v **Hauerlande** pripomínajú ich historický charakter:

- Handlová – **Krickerhau**
- Sklené – **Glaserhau**
- Kunešov – **Kuneschhau**

Jednotlivé národnostné a náboženské komunity si zachovávali vlastný jazyk, vieru, tradície a kultúru, zároveň však vytvárali spoločný hospodársky a spoločenský priestor.

Rýchla aktivita: Čo tvorí identitu?

Učiteľ napíše na tabuľu slovo:

IDENTITA

Žiaci dopĺňajú, čo všetko môže byť jej súčasťou:

národnosť – jazyk – obec – rodina – občianstvo – vierovyznanie – povolanie – politický názor – generácia – kultúra.

2. Keď politika vstúpi medzi susedov

Príbeh inscenácie sa začína v roku **1933**, keď sa Adolf Hitler dostáva k moci v Nemecku.

Nacistická ideológia ovplyvňovala aj iné nemecké komunity. Národná príslušnosť, ktorá dovtedy nebola rozhodujúcou súčasťou medziľudských vzťahov získala nový politický význam.

V roku 1935 nacisti prijali **Norimberské zákony** a právne zakotvili rasovú diskrimináciu Židov.

V roku 1939 vznikol Slovenský štát a stal sa politickým a vojenským spojencom nacistického Nemecka. Režim obmedzoval, diskriminoval a rasovo prenasledoval židovské obyvateľstvo.

Radikalizovala sa aj časť nemeckej menšiny organizovaná v Deutsche Partei. Existovali však aj karpatskí Nemci, ktorí nacistickú ideológiu odmietali alebo proti nej aj aktívne vystupovali.

Aktivita: Ako vzniká „ten druhý“?

Žiaci sa pokúsia zoradiť nasledujúce pojmy:

rozdiel – stereotyp – nedôvera – strach – diskriminácia – odobratie práv – násilie

Diskusia:

- Musí v tomto procese vždy dôjsť až k násiliu?

- V ktorom bode ho možno zastaviť?
 - Akú úlohu v ňom môže zohrávať propaganda?
-

3. Rok 1944 – zložitosť historického hodnotenia

Slovenské národné povstanie (SNP) v roku **1944** bolo ozbrojeným vystúpením proti režimu Slovenského štátu a nacistickému Nemecku.

Historická udalosť však nemusí znamenať, že všetky činy jej účastníkov hodnotíme rovnako.

V chaose vojny dochádzalo aj k násiliu na civilnom obyvateľstve.

Jedným z tragických príkladov priamo spojených s oblasťou Hauerlandu je **masaker v Sklenom 21. septembra 1944**, pri ktorom boli zavraždení civilní obyvatelia nemeckej národnosti.

Môžeme pozitívne hodnotiť význam SNP a súčasne kriticky hodnotiť zločiny účastníkov?

Diskusia

Cieľom nie je relativizovať historický význam SNP, ale rozlíšiť:

historický jav – konkrétnu skupinu – individuálny čin – individuálnu zodpovednosť.

4. Po vojne – dôsledky kolektívneho posudzovania

Porážkou nacizmu sa násilie a nespravodlivosť automaticky neskončili.

Po druhej svetovej vojne zasiahli nemecké obyvateľstvo Československa právne a majetkové opatrenia: veľká časť stratila občianstvo a majetok a bola vysídlená alebo deportovaná.

Medzi postihnutými boli ľudia s veľmi rozdielnymi životnými príbehmi a politickými postojmi.

Je príslušnosť k určitej národnosti dostatočným dôvodom na posudzovanie osobnej zodpovednosti človeka?

5. Aktivita s historickým prameňom

Prameň – spomienka – javisková interpretácia

Učiteľ vyberie krátky autentický materiál súvisiaci s dejinami karpatských Nemcov:

- spomienku pamätníka,
- fotografiu,
- dobový novinový text,

- úradný dokument,
- list alebo inú súkromnú výpoveď.

Žiaci odpovedajú:

1. Kto je autorom prameňa?
2. Komu bol určený?
3. Čo sa z neho dozvedáme a čo sa z neho dozvedieť nemôžeme?
4. Je to faktické svedectvo, osobná spomienka alebo názor?
5. Ako by tú istú udalosť mohol opísať človek z inej komunity?

Po predstavení možno aktivitu doplniť otázkou:

Ako podobný historický materiál pretvorila inscenácia na divadelný obraz?

Cieľom je pochopiť rozdiel medzi:

historickou udalosťou – hist. prameňom – interpretáciou – umeleckým spracovaním.

6. Pozorovací zoznam do hľadiska

Počas predstavenia si všímaj:

1. Kedy začne byť národnosť postáv dôležitejšia než ich osobné vzťahy?
 2. Kto pomáha druhému bez ohľadu na jeho pôvod?
 3. Kto sa prispôsobuje okolnostiam?
 4. Kedy sa zo suseda stáva „ten druhý“?
 5. Ako inscenácia využíva autentické fotografie, zvuky, hudbu a dokumentárny materiál?
 6. Ktoré situácie sú realistickým príbehom a ktoré symbolickým/metaforickým obrazom?
 7. Je hlavnou postavou inscenácie konkrétny človek, alebo celá komunita?
-

7. Reflexia po predstavení

1. Ktorá historická udalosť najvýraznejšie zmenila vzťahy medzi postavami?
2. Bola národnosť postáv na začiatku predstavenia rovnako dôležitá ako neskôr?
3. Ktoré konflikty vznikli medzi samotnými postavami a ktoré k nim prišli prostredníctvom širších politických udalostí?

4. Ktorá postava najvýraznejšie odporovala stereotypu o skupine, ku ktorej patrila?
5. Zmenilo predstavenie vaše chápanie pojmu historická vina alebo zodpovednosť?

Záverečná myšlienka

Dejiny nevytvárajú iba štáty, vlády a armády. Vytvárajú ich aj každodenné rozhodnutia konkrétnych ľudí.

METODICKÝ LIST – OBČIANSKA NÁUKA

Odporúčané využitie: po zhliadnutí predstavenia Hauerland

Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť

Predmet: Občianska náuka

Tematické súvislosti:

- sociálne skupiny a sociálne vzťahy,
- kultúrna a národná identita,
- predsudky a diskriminácia,
- extrémizmus,
- občan a (právny) štát,
- ľudské práva a základné slobody, práva národnostných menšín.

Rozvíjané kompetencie:

- rozpoznávať stereotypy, predsudky a prejavy diskriminácie,
 - rozlišovať medzi jednotlivcom a sociálnou skupinou,
 - aplikovať princípy ľudských práv a právneho štátu na konkrétnu situáciu,
 - argumentovať a obhajovať stanovisko,
 - analyzovať spoločenský problém z viacerých perspektív,
 - rozlišovať medzi vysvetľovaním konania a jeho ospravedlňovaním.
-

Téma

Od suseda k nepriateľovi: identita, diskriminácia, právny štát a zodpovednosť jednotlivca

Cieľ hodiny

Využiť *Hauerland* ako modelový príklad toho, ako môže spoločnosť začať posudzovať ľudí predovšetkým podľa ich príslušnosti k národnostnej, etnickej alebo politickej skupine.

Pochopiť rozdiel medzi identitou jednotlivca a stereotypom o skupine a medzi princípmi právneho štátu a diskriminačným rozhodovaním podľa pôvodu človeka.

1. Otváracia reflexia

Učiteľ napíše na tabuľu vetu:

„Na začiatku boli susedia.“

Žiaci stručne pomenúvajú momenty inscenácie, v ktorých sa vzťahy medzi ľuďmi začali meniť.

Učiteľ odpovede zapisuje bez hodnotenia.

Na záver položí otázku:

Čo spôsobilo, že sa dovtedy bežné rozdiely medzi ľuďmi stali zdrojom konfliktu?

2. Kto je človek – a kto je „Nemec“, „Slovák“ alebo „Žid“?

Na tabuľu učiteľ napíše meno fiktívnej osoby:

JOHANN

Žiaci mu postupne pripisujú možné identity a sociálne roly:

Nemec/obyvateľ Hauerlandu

otec

baník

sused/priateľ

katolík

československý občan

člen spolku

antifašista

človek

Učiteľ následne všetky označenia zotrie a nechá iba:

NEMEC

Otázka

Čo sme o Johannovi stratili, keď sme ho zredukovali iba na jeho národnosť?

Cieľom aktivity je ukázať mechanizmus stereotypizácie:

príslušník skupiny → predstava o skupine → hodnotenie jednotlivca podľa stereotypu.

3. Právny štát a individuálna zodpovednosť

Trieda dostane modelovú situáciu:

Po skončení vojny sa zistí, že časť príslušníkov určitej národnostnej skupiny podporovala režim, ktorý spáchal závažné zločiny.

Niektorí s ním sympatizovali.

Niektorí zostali pasívni.

Niektorí pomáhali režimu odporovať.

Zadanie

Predstavte si, že ste členmi orgánu nového demokratického štátu.

Musíte rozhodnúť, ako bude štát postupovať.

Otázky

- Má o postihu rozhodovať národnosť?
- Politické členstvo?
- Konkrétny čin?
- Kto rozhodne o vine?
- Má mať obvinený možnosť obhajoby?
- Je možné odobrať práva človeku iba preto, že patrí k určitej skupine?
- Môže bezpečnosť štátu ospravedlniť kolektívny postih?

Záver

Jedným zo základných princípov právneho štátu je, že človek má byť posudzovaný na základe vlastného konania a v súlade s právnymi pravidlami.

Príslušnosť k národnostnej, etnickej alebo inej skupine sama osebe neurčuje individuálnu vinu.

4. Ľudské práva a práva menšín

Učiteľ vyberie z príbehu inscenácie konkrétne situácie a žiaci určujú, aký typ práva alebo slobody môže byť ohrozený:

- strata občianstva,
- odobratie majetku,
- zákaz používania jazyka,
- diskriminácia na základe pôvodu,
- nútené vysídlenie,
- prenasledovanie pre politický názor,
- nerovnosť pred zákonom.

Otázka

Čo sa stane, keď štát prestane chrániť človeka ako jednotlivca a začne mu priznávať alebo odoberať práva podľa toho, do akej skupiny patrí?

7. Hauerland ako model spoločnosti

Žiaci sa vrátia ku konkrétnym postavám inscenácie a pokúsia sa ich zaradiť do troch skupín.

A – Rozdeľujú

Postavy, ktoré podporujú nedôveru, propagandu, nenávisť, diskrimináciu alebo násilie.

B – Spájajú

Postavy, ktoré aj počas konfliktu dokážu vnímať človeka individuálne a pomáhajú druhému bez ohľadu na jeho pôvod.

C – Prispôsobujú sa

Postavy, ktoré násilie nemusia aktívne podporovať, ale prijímajú meniace sa pravidlá, mlčia alebo sa predovšetkým snažia prežiť.

Diskusia

Ktorá skupina je pre fungovanie nedemokratického režimu najdôležitejšia: tí, ktorí násilie aktívne vykonávajú alebo ľudia, ktorí ho nevykonávajú, ale ho začnú považovať za normálne?

5. Kultúrna identita a domov

Hauerland nie je iba príbehom vojny a politiky.

Je aj príbehom komunity, ktorej kultúrna kontinuita bola zásadne narušená.

Jazyk, piesne, folklór, architektúra, nárečie, názvy miest a rodinné príbehy môžu prežívať aj po zásadnej zmene alebo zániku pôvodnej komunity.

Individuálna aktivita

Predstav si, že musíš natrvalo opustiť krajinu, v ktorej žiješ.

Napiš tri veci, ktoré by si chcel zachovať ako súčasť svojej identity.

Nemusia to byť predmety.

Otázka

Môže byť miesto stále naším domovom, aj keď v ňom už nežijeme?

6. Divadlo ako historická pamäť

Hauerland pracuje s dokumentárnym materiálom, autentickými spomienkami, hudbou, folklórom a historickými udalosťami.

Nevytvára však učebnicovú ani múzejnú rekonštrukciu.

Historický materiál premieňa na divadelné obrazy.

Diskusia

- Čo dokáže konkrétny ľudský príbeh sprostredkovať inak než historická štatistika?
 - Čo môže divadlo urobiť s autentickým historickým prameňom?
 - Musí umelecké dielo podať úplný obraz historickej udalosti?
 - Akú zodpovednosť má umelec pri práci so skutočnými dejinami?
 - Môže divadlo pomôcť spoločnosti hovoriť aj o udalostiach, o ktorých sa dlhý čas mlčalo?
-

Záverečná reflexia

Učiteľ napíše na tabuľu vetu:

„Dejiny vstúpili medzi susedov.“

Každý žiak ju doplní odpoveďou na otázku:

Čo môže jednotlivec alebo spoločnosť urobiť, aby sa rozdielnosť medzi ľuďmi nestala dôvodom na odobratie ich práv?

Nejde o nájdenie jednej správnej odpovede.

Cieľom je pochopiť, že demokracia, právny štát, ľudské práva a pokojné spolužitie nie sú nemenným stavom spoločnosti. Závisia aj od konkrétnych rozhodnutí jednotlivcov a od schopnosti spoločnosti brániť rovnosť ľudí pred zákonom.